

Világabálók

Nagy Csilla

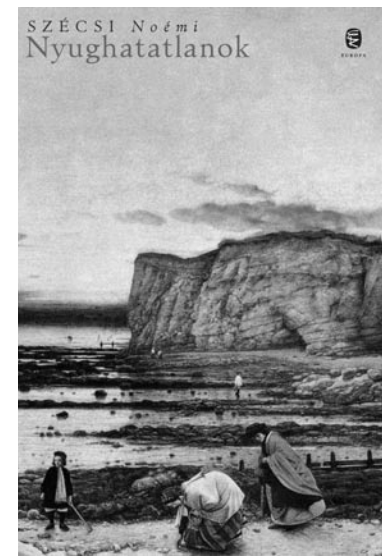
(Szécsi Noémi: *Nyughatatlanok. Európa, 2011*)

Szécsi Noémi könyve történelmi regény, a fordulatos, magánéleti, politikai intrikákban bővelkedő cselekmény hátterét az 1848–49-es magyar forradalom és szabadságharc jelenti. Az eddig megjelent kritikák a hagyományos, 19. századi prózairodalom újraszituálásaként értelmezik Szécsi Noémi regényét (lásd Sz. Molnár Szilvia: *Fúziós történelmi regényünk*, Élet és Irodalom, 2011. június 3.; Benedek Szabolcs: *Egy izig-vérig XIX. századi regény*, Népszabadság, 2011. június 4.), amivel annyiban feltétlenül egyetérthetünk, hogy mind a témaválasztás, mind pedig a lineáris történetmondás, a narráció jellege olyan kellékek, amelyek erre a hagyományra hajznak. A *Nyughatatlanok* valóban közelebb visz például a Jókai-olvasmányélményhez, mint mondjuk Darvasi László 19. századi tematikát feldolgozó regényéhez, a *Virágabálókhoz*, azonban túlzás lenne azt feltételezni, hogy a tradíció változatlan módon tűnik fel Szécsinél. Hiszen az író(nő) minden eddigi könyvére jellemző volt a választott műfaj elmozdítása valamilyen irányban: alighanem az ismert, klasszikus elbeszéléstechnikák és -formák finom átrendezése, a prózaműfajok közötti határterületek érzékeny feltérképezése az a sajátosság, amely Szécsi Noémi írásainak egyediségét kölcsönzi. Ahogy a *Finnugor vámpír* a vámpírregény Bram Stoker-féle tradícióját kiindulópontként tekintve műfaji és prózapoétikai szempontból is rendhagyó megoldást mutat fel, amely nem melleleg a mindenkor olvasó történet utáni vágyát is képes kielégíteni; úgy a *Nyughatatlanok* sem törekszik a hagyomány direkt felülírására, hanem több ponton mozdíthatja ki, szervezi át a történelmi vagy a romantikus nagyregény struktúráját, ezáltal a választott témát is új szemszögből, a hangsúlyok átrendezésével képes ábrázolni.

Azaz a történelem feldolgozása itt merőben más módon történik, mint például a *Kommunista Monte Cristóban*: míg a korábbi regényben a történelem és politika komplexitása állt az ábrázolás középpontjában, addig itt Szécsi szűk fókusszal vizsgálódik, a nemzeti múlt heroikus vagy ironikus ábrázolása helyett az egyes ember helyzetére kérdez rá a történelmi díszlet előtt: Bárdy Rudolf és felesége, Aimee emigrációja a központi szál, az otthon maradt család tragikus kiirtása, illetve ennek a titoknak a felderítése pedig egyfajta keretet képez a kötetben. Az olvasó egy csaknem omnipotens narrátor révén látja az eseményeket, aki olykor előrevetíti a cselekményt, azonban a szereplők gondolatainak, érzelmeinek közvetítésében gyakran korlátozott tu-

dással bír, feltételezésekbe bocsátkozik. A *Nyughatatlanok* többszörös határhelyzetet mutat meg: az 1850-es évek első felének (az emigráció éveinek) zavaros, a nemzeti identitás szempontjából meghatározó időszakában a szövegben a kultúrtörténet körülményeivel együtt jelenik meg, olyan kontextusban, amely interpretációt kínál a történelmi eseményekhez, szükségessé teszi a múlt újragondolását, annak ellenére, hogy a forradalom és szabadságharc csak utalások szintjén, a regénybeli történetek előzményeként, a személyes és politikai kapcsolatok kulisszájaként azonosítható. Helyileg, időben és a cselekményt tekintve is távol vagyunk a legfontosabb történelmi eseményektől, emellett figyelemreméltó az is, hogy a nemzeti fókusz helyett európai dimenzióban, multikulturális és multilingvális közegben értelmeződik újra '48–49, amelyben érintőlegesen tematizálódik az európai forradalmak egymáshoz való viszonya, a Nyugat- és Kelet-Európa ideológiai és társadalmi struktúrája közötti különbség is.

A szereplők az általunk ismert (ismertnek vélt) történelmi valóságot egy másik világban élik, amelynek alapélménye a kívülállás, a kirekesztettség: a regény az idegenség különböző megvalósulási formáit sorakoztatja fel. A főszereplő, Bárdy Rudolfné Aimee figurája többszörösen is alátámasztja ezt az olvasatot: a francia műveltséggel rendelkező, skót származású nevelőnő egy magyar szabadságharcos felesége, aki nemcsak magyarul nem tud, hanem kívülállóként tekint a történelmi eseményekre, a magyar kultúrára is. De maga az emigráció mint téma is idegenségélményt feltételez: a befogadó országgal szembeni nyelvi és kulturális különbségek mellett az elvesztett szabadságharcnak azt a sajátos tapasztalatát is előrevetíti, amelyben olyan alapértékek relativizálódnak, mint a haza, a család, a múlt, a szabadság. A szereplők folyamatosan „haza” vágyanak, miközben a tömör, elhallgatásokra, titkokra épülő párbeszédéből kiderül, hogy az 1850-es években a magyar emigránsok számkivetettnek számítanak az anyaországban, azaz a haza nem az a befogadó hely, otthon, amelynek lennie kellene: az emigránsok folytonos útkeresése, egymás mellé sodródása (az egyes fejezetek Európa más-más országaiban, városaiban játszódnak, újabb és újabb szereplők jelennek meg a regénytérben) adja a cselekmény gerincét. Már ez a helyzet kitűnően igazolhatná a szerző címválasztását, a regény azonban nem áll meg ezen a ponton. Szécsi nagyon gondosan mutatja be a kultúrák közötti különbségeket, letisztult nyelven szól például a nyugat- és kelet-európai öltözködési és viselkedésművelési „trendekről”, a gyermeknevelési szokásrendről, a nőcsaládban betöltött szerepéről. Egy női szempontú olvasat számára nagyon termékenyek lehetnek azok a szöveghelyek, amelyek a Bárdy család nőtagjainak a női munkavállalásról alkotott véleményét, vagy Bárdy Rudolfnak a feleség feladataival kapcsolatos elszólásait tartalmazzák, de a regény egészét meghatározza a forradalom, a szabadságharc mint maszkulin kategóriák, és a „női tartalmak”, mint család, gyermek, nyugalom, béke szembenállása. A regény egyik vonulatát a női szerepek, a biológiai és társadalmi nem kérdése jelenti: nemcsak a nők férfiakhoz és

egymáshoz való korabeli viszonyáról kapunk árnyalt képet, hanem egészen konkrétan a szülés, a nőgyógyászat, a szexualitás, a homoerotika is jelen van a főbb cselekményszálak mellett. A főszereplő, Aimee helyzete ebben a tekintetben is sajátos: társadalmi státuszát nemesi származású férjével kötött házasságát megelőzően (ahogy az Aimee elbeszéléseiből kiderül) nagyanyjának köszönhetően nyeri el, aki bábaként tett szert jövedelemre, ebből futotta iskoláztatásra, ezért kerülhetett Aimee fiatal lányként magasabb társadalmi körökbe. Ahogy a *Finnugor vámpírban* is a nőági tradíció bír jelentőséggel, úgy itt is Aimee nagyanyja az, aki visszatérő motívumként folytonos hivatkozási alap, legalizálja Aimee felemelkedését, „felvilágosultságát”, akinek döntései, titkai évek múltán is meghatározzák a sorsát. Hozzá kapcsolódik az is, hogy Aimee valamiféle kiválasztott-szerepet tulajdonít önmagának: mert bár halva született, életre keltették, ezért bír a halottlét képességével. A regény misztikus-ezoterikus vonulata, amelyet a fülszöveg is kiemel, a női érzékenység, a sivár külvilágot ellenpontoszó belső lelki élet révén illeszkedik az emigránsok történetébe.

A multikulturális és multilingvális világ, amely Szécsi Noémi regényében élénk táru, a szereplők egymáshoz való viszonyulása a dialógusok révén rajzolódik meg, a regény letisztult, egyszerű nyelve voltaképp maga is érzékelteti a fent említett identitás- és idegenség-problémákat. Egyrészt számos idegen nyelvi elemet tartalmaz, a magyar szövegbe francia, angol, német mondatok, indulatszavak illeszkednek, attól függően, ki kivel beszél, hogy újságot olvasunk vagy magánlevelet. Az idegen nyelv és az anyanyelv feszültsége implicit módon folyamatosan jelen van a dialógusokban, a nyelvi kód, a kompetencia a szereplők egymáshoz való kapcsolatát, idegenségét, vagy épp ellenkezőleg, a kollektív identitását rögzítő elemként működik a szövegben. Például a magyar nyelv többnyire az emigránsok közös nyelveként funkcionál, azonban vannak szöveghelyek, amikor a magyar a kirekesztés eszköze, így például a Bárdy család tragédiájának felfedése során bizonyos részletek azért hangzanak el magyarul, hogy Aimee ne értse. Ugyanígy a monarchiáról szóló újságcikkek német nyelven az anyaországi eseményeket teszi korlátozottan hozzáférhetővé a főszereplő számára, a többnyelvűség pedig a regény tapasztalata szerint sokszor a kémekek sajátja.

A *Nyughatatlanok*, bár olvasmányos, kétségkívül ravaszul megírt, komplex kötet. Erénye, hogy a cselekmény kibontása vé-

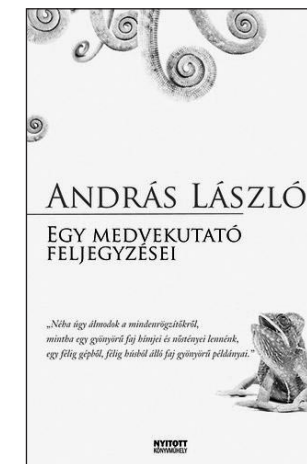
gig mértéktartó tud maradni, a szerző nem törekszik egyik felvetett probléma esetében sem arra, hogy teoretikusan túlterhelje a szöveget, a finom árnyalatok, rezgések, amelyeket felmutat, hozzáadódnak ahhoz, amit a regény atmoszférájának nevezhetünk. Ahol minden szereplő a történelem forgatagában sodródik, ahol a forradalom egy délibáb, a magánélet stratégia, Kossuth neve pedig egy kód, amely voltaképp üresnek hat abban a közegben, amely megidéződik. Szécsi Noémi könyve nem a forradalomról szól, és nem is arról, hogy a forradalom felfalja a saját gyermekeit, hanem azoknak a tragédiáját mutatja meg, akik ha nem is hősként, de túléltek a forradalmat.

A forradalom nem falja fel a mostohagyermekét, így azok esnek neki a világnak.

Vass Norbert

Lehet-e kettesben maradni?

(András László: *Egy medvekutató feljegyzései. Nyitott Könyvműhely, 2010*)

Magányosnak lenni kívül, aztán megpróbálni bentre kerülni. Céltudatosságtól ment menetelni kézszerítástól vállve-regetésig. Figyelni a *mindent*, és meglátni a *lényeket*. Csak éppen szeretni felejteni el. Napokig, hetekig, évekig éberem gürcölni, majd egy sötét éjjelen arra ébredni, hogy üresség vesz körül. Kevés a szerencsés csillagzat, a kár a véletlenért és mit sem ér a jóakaró. Az életutak a felszínen könnyen kalkulálhatók, mégis szinte átláthatatlanul kanyarog-

nak. András László *Egy medvekutató feljegyzései* című regénye a megfajthatatlan lépcsőzetességről, a rangmámor ijesztő automatizmusáról beszél, a hivatali önmozgás organikusságát meséli el. Élénk tárja továbbá a sötét tónusú karrierszátíra mögött húzódo kegyetlen létrámát is. Aztán rádöbbenünk: az aprólékosan kidolgozott szociopanoráma voltaképpen nélkülözhetetlen díszlet csupán. Segítségével az elbeszélő a társadalomba megérkező, és a tömegből kitűnő énről beszélhet. A (hozzá)értő mögötti érzőtről. András László regénye a bürokrácia komor falai felől

kerüli az érfalakat, melyek végső soron a keserű emberi szívhez vezetnek.

Először a *medvészet*ről. A regényben a *medvészet*, ez az idilli, szabad, valószerűtlen, tán csak elképzelt foglalatosság a tapasztalatszerzésről, a megismerésről szól. A narrátor – vagyis a feljegyzéseit élénk táro medvekutató – szerint legjobb, ha saját örömünkre és épülésünkre medvésziünk. Virágozzék száz málnabokor! A *l'art pour l'art* medvészet szerint magasztosabb bármiféle konzekvenciák levonásával bíbelő, alkalmazott macskótannál. A medvésztől távol esik a szerzés és a birtoklás. A *medvészet* inkább keresés. „Ha tárgyilagosan végigtekintem életem első negyven évét, azt kell mondjam, hogy nem szereztem egyebet, mint tapasztalatokat” – írja egy helyütt. Az egyik legfontosabb tapasztalat pedig éppen a medve. A medve, az van. Egy ősi, benszülött történet szerint az egyszerűnek bonyolult, a bonyolulthoz képest meg egyszerű. Egyszóval tökéletes. A *medvészet* ezért afféle panteisztikus én- és istenkeresést is jelenthet. A legtöbb medvész megelégszik azzal, amit lát és tapasztal. Páran viszont – mert akárcsak a medve, a medvész is magányos – szívesen beszélnek az élményeikről. Ha innen nézzük, a regény nem egyéb, mint amit címe állít: egy medvekutató tollából származó feljegyzések sorozata.

Ez a pataktiszta, sodró sorozat illatos, színes, ízes elbeszélésektől, láncszerűen összekapcsolódó epizódoktól és a szövegbe jól simuló, rövid és élvezetes filozófiai, társadalomtudományos traktátusoktól dús és változatos. Az északi medvefigyelés havának vakító fehérsége a pirosuló áfonya savanyúságával, a lombba boruló fák zöldje a friss sár nyomával játszik össze. Megcsillan a vadmez napsütötte aranya, látszanak a császármadár elhullajtott tollpíhéi és érezzük a nyüvek fanyar ízét is. Mintha Bodor Ádám hegyvölgyes vidékeit járnánk. Bölcs, öreg, pontos, szikár megállapító mondatok és lírai, finom dalbetét-trillák keverednek a könyvben, és teszik élővé, örvénylővé a szöveget. „Mert a képek, miután az agyban lassan megfogalmazódnak, szétáradnak az egész testben, olyan helyet keresve, ahol lüktethetnek a vérrel, hogy aztán lassan visszacsordogáljanak a szívbe, hogy ismét lüktethessenek.” Mert azért a szív az úr. A medvekutató pedig egy kísérlet arra – állítja jegyzetkészítő medvésziünk –, hogy megtudjuk, van-e bennünk valami, ami nélkül mi magunk semmik volnánk. De mi van akkor, ha erről másként is meggyőződhetünk?

Egy elevenzöld ruhában pompázó gyönyörű nő például elég meggyőző érv lehet a medvészet feladására. Vagyis a medvészet értelemben vett elalváásra, másképpen szólva: a civil pályára álláshoz, az úgynevezett szocializációra. Egy barna hajú lány bódító illata útvesztőszerű, hosszú folyosókra, álomtalan képernyők és hamutálként hasznosított üres nyomtatópatronok közé tereli hősünk addig határtalan, bölcs magányosságát. „Kettesben szerettem volna maradni”, közös valóságot nyitni – így a medvekutató. Irány a társadalom, irány a szerelem, a medvész ilyenkor elalszik. Arról azonban még egy alvó medvésziünk sem szabadna megfélemednie, hogy „A benszülötteknek nincs külön szavuk a szerelemre és a menekülésre.”

A karrier-kaland a valószerűségében is szürreális, kaffkai „Hivatalban” zajlik. A játéktér a határtalan, színpompás természetből a fakóneon, falakkal határolt börtönbe kerül át. A feljebbjutás ősi vágyát, az emelkedést, melyről kvarcjátékok és királydrámák sora szól, egyszerűen és pontosan modellezi a bürokrácia sokemeletes elefántcsonttornya. A legalsóbb szinten még ügyfelekre is szükség van. A detektívtükör mögül kihallik az állam hangja. Sőt, a jó szemű állampolgár a kegyet gyakorló hivatalnok keresztnevét is leolvashatja a mellkason fityegő plasztikkártyáról. Az „ügyfelezés” afféle profán hatalomgyakorlási rítus. A főség fölényesen fogadja alattvalóit, hiszen enyhét, nyugalmat számukra kizárólag ő adhat. Feljebb aztán nincs már többé szükség ügyfelekre. A hivatali újbeszél-tisztségek otthonában az ügyek úgyis adódnak maguktól. *Ismerkedetőemberek, kapcsolatteremtők, érvgyűjtők, belekötőemberek* keringenek a folyosó-labirintusokban. A legújabb részleg termeiben *mindenkutatás* zajlik, a legrátermettebbeket pedig a kimért és szűkszavú *megbízhatóemberek* választják ki. Persze a tüpontos helyzetrajzot, a ritmikus belső mozgást az író gyönyörű, lírai részekkel árnyalja. Legszebb talán, ahogy az egykori *ügyfeles* afféle csinovnyik-Childe Haroldként búcsúzik a háta mögött hagyott részlegtől. „Láttam a piszkosszürke linóleumot, rajta a fekete csikokat, az irattologató kocsi kerekeinek nyomait. Láttam a lambéria léceit, a lepattogzó lakkot a megkopott festékekkel. Láttam a lécek közötti réseket, a réseken megülő port és a vakolatmorzsákat a fal tövében.” Mintha Ginsberg *Üvöltésének* kozmikus mantrája szorult volna a Hivatal négy fala közé.

A négy fal egyébként nemcsak terepe, helyszíne, de generálója is az eseményeknek. A folyosókon bizalmas, félszavakból is...-beszélgetések hangoznak el. Az épületben emeletről emeletre, küldetésről küldetésre nő a felelősség, a kihívás, no és persze a hibázás lehetősége is. Pedig hibázni egyáltalán nem tanácsos. A divatos szabványöltöny alatt ezért erősnek mutatott szív dobog, és rettegő-kétkedő lélek remeg. Aki hibázik, annak vége. Menekülni csak felfelé tanácsos, a hivatalnak ugyanis megvan a saját, belső tápláléklánca. És ez az együtt mozgó és gondolkodó, önmaga létjogosultságát naponta kényszeresen bizonygató monstrum nemigen válogat. Ebben a sajátos bioritmussal bíró kiborg-egységben összeér kettős spirál és bináris kód. Liftzaj és gyomorliftzés egyaránt sajátja, csak a személyesség, a személyiség oldódik fel benne valahogy. Aki itt belép, az talán idővel feljebb találja magát, sőt igen gyorsan megbarátkozik a munkájával is, csak éppenséggel önmagától távolodik, idegenedik el. Mígnem végül teljességgel elveszik, megszűnik, elpárolog.

A Hivatal csúcsragadozója a *mindenrögzítők*. Jóval többek ők a földszint névtáblás nímandjainál. Afféle sajtófigyelést látnak el: hallgatják, olvassák, nézik a *mindent*, és kiszűrik belőle a *lényeket*. Információval táplálkoznak, amelyet nem kalóriában, hanem bájtokban mérnek, tápcsatornájuk összeér a monitorok (katód)nyelocsövével. E gyönyörű páriák, a *Szép új világ* legbecesebb *alfái*hoz hasonló elitcsapat élére kerül a regény főhőse. Figyeli a *mindent*, látja a *lényeket*, csak éppen saját magáról fe-

ledkezik meg. És akkor újra elkezdi benne ébredezni – tán csak álmodozni – a medvész: „Semmi másért nem érdemes élni, mint hogy érezzünk, hogy érezni tudjunk és merjünk, és ezt ki is merjünk mondani.”

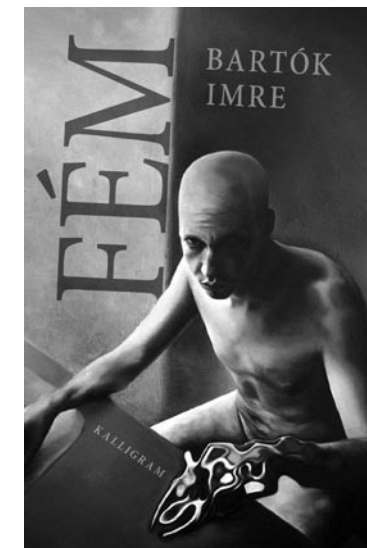
Addigra azonban csak kihűlt érzéseket talál maga körül. Feleségével – a gyönyörű nő, aki egykor elképedve hallgatta, ahogy a medvésztől mesél – nem értik, nem érzik már egymást. Kétségbeesett, fojtogató düh lesz úrrá rajta. Értelmetlennek érzi a rendezettség, feleslegesnek a reggeli madárdalt és kávéillatot. A feszült fáradtság egy vad, munkahelyi orgiába torkollik. A hangos, kakofón megcsalásra pedig a megcsalás lassú, lírai leírása felel. Sokat látott medvésziünk is új tapasztalat, hogy mindenki helyettesíthető, sőt úgy tűnik, mindenkit helyettesítenek is. Csak arra nincs válasz, hogy mit kezdjen a látszatvilágban a valódi érzelmeivel? Egy *végiggondolótól* azt hallja, „örökszerellem kis hibával létezik csak: vagy nem örök, vagy nem szerelem.”

Ha tényleg ez a helyzet, úgy a kísérlet nem sikerült. Nem lehetséges más, csak a magány. Nem létezik megérkezés, csak állandó továbbmenekülés. Az álmok, a szabadág, a természet, a *medvészet* világából nem jelenthet kiutat a fakuló szerelem színeze, kihűlő neonvalóság, és természetesen a talmi karrier sem. A hosszú társadalmi ébrenlétből (ami *medvészet*i szempontból alvást jelent) ezért újra a civilizáción kívülre, magányos mézportyákra, fákhöz dörgölözésre, bevakolódásra, és új, rosszízű álmok álmodására vezet az út.

András László regényében a kiábrándult, kétségbeesett, keserű, sötét iróniával rajzolt szocioszatíra mögül néhol csendes, lemondóan és halkan kong, másutt tehetetlenül és ordítva fakad ki a személyes tragédia. A tragédia, amelynek végső soron tehetetlen előidézője és sorsrontója a gyönyörű nő, a szerelem. A feldolgozhatatlan tapasztalat, akiért kezdetben érdemesnek tűnt egy kiképzett medvésziünk behazudnia magát a társadalomba. Mindhiába. A koratavaszi ébredés alkalmával a nőstény előbb csak elutasítja a legyengült hím medve közeledését, aztán magához engedi, és átharapja a torkát. A regény szerint lehetetlen *kettesben maradni*. Az *Egy medvekutató feljegyzései* kristálytisza nyelvű, finom szerkezetű, őszinte, bús ballada. Olyan, akár egy grandiózus, nagyzenekari konceptlemez. Lassan olvasható, nehezen megszakítható, gondolatban morzsolandó. Keserű tételmondata refrénszerűen tér vissza, és messzire visszhangzik: „A benszülötteknek nincs külön szavuk a szerelemre és a menekülésre.”

Berta Ádám Lidércfém

(Bartók Imre: *Fém*. Kalligram, 2011)

Bartók Imre *Fém* című regénye rövid – egy-két, legfeljebb három oldalas – snittekből áll össze, és az olvasó, ahogy halad előre, kezdi megszokni, bármi is történik az egyik epizódban, az – legalábbis közvetlenül – nem gyakorol hatást a következő jelenetben tapasztalható körülményekre. A környezet és a viszonylatok, amelybe az *én* belekerül, kulisszaszerűvé válnak, az olvasó egyre inkább rááll, hogy a helyszín, a jelenlét, a létezés kézzelfogható

paraméterei meghatározásuk után kevéssel vissza is vonódnak, felveszi a forgószínpadszerű helyettesítések mechanikus ritmusát. Az egymásra nem – legalábbis nem észrevehetően – építő epizódok (az első olvasás alkalmával) saját kifogyhatatlanságukat, alternatíváik bőségét kezdik állítani (kert, rendelő, tárna, színház, vagy egyszerűen csak: máshol, új nap stb.), a változást mint olyat teszik meg egyedüli folytonos minőségnek. A szöveg ennek ellenére nyújt bizonyos folytonosságélményt, de ez a folytonosság nem a szokásos narratív konvenció mentén, a megismert részletek egymásra rakódása, összeadódása által kiépülő szövegvilágban konstituálódik, hanem egy szinttel odébb tolvá, a változó külsőségekhez kötődő elvont karakterként tapasztalható meg. Folytonos a változás, az azonosulás számára felkínált szubjektum átalakulása, a mentesülés a következmények alól.

A konvenciók illetően átalakítása miatt a *Fém* a „ki olvas?” kérdésre is a bevettől eltérő, az olvasás előrehaladtával egyre lidércesebbnek tűnő választ ad. Misztikus, váratlan, inkább csak megsejthető a jelenlét, amellyel a befogadó hűségesen azonosul, de a hűség ez alkalommal nem segít egy meghatározott, véges felülethez tapadni, ellenkezőleg, azt eredményezi, hogy a szöveg szubjektumát képlékeny, saját megjegyezhetőségét pillanatnyi konkrétsága, élessége ellenére is aláasó tartalom mossa át.